

Федорова М.А., Іванова Т.Б. Діагностика умінь міжособистісної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку / М.А.Федорова, Т.Б.Іванова // Організація освітнього простору у закладі дошкільної освіти і школі: проблеми і перспективи: зб. наукових праць: в 2-х ч. / за заг. ред.: О.О.Максимової, М.А.Федорової. Житомир: ФОП Левковець, 2020. – Ч. 2. – С. 18-189.

Федорова Марія Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
Іванова Тетяна Богданівна,
завідувач ДНЗ № 46 м. Житомира

ДІАГНОСТИКА УМІНЬ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка проблеми. У програмах розвитку дитини дошкільного віку («Українське дошкілля», «Я у світі», «Дитина») соціально–моральний розвиток особистості визначено як один із визначальних напрямів розвитку у дошкільному дитинстві. Природно, що соціально–моральний розвиток дошкільника виявляється в його міжособистісній взаємодії з оточуючими. Проблема виховання умінь міжособистісної взаємодії дітей частково висвітлюється у психології та педагогіці І. Бехом, О.Запорожцем, О.Кононко, Д. Леонтьєвим, Л.Лохвицькою, О.Максимовою, Т.Піроженко, О.Смірноюю, В.Тернопільською, В.Холмогоровою та ін. Проте, залишаються недостатньо висвітленими проблеми діагностики умінь міжособистісної взаємодії у старшому дошкільному віці.

Мета статті. Метою статті є діагностика рівнів сформованості умінь міжособистісної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу наукової літератури ми визначили такі показники сформованості умінь міжособистісної взаємодії дитини старшого дошкільного віку: сформованість форм соціальної поведінки; умінь комунікативних умінь; здатність до здійснення морального вибору; здатність до розширення моральної норми. Дослідження проводилося у ДНЗ № 46, ДНЗ № 66, НВК № 11, ЦРД № 68 м.Житомира, ДНЗ «Краплинка» с. Андріївка Черняхівського району Житомирської області. У дослідженні брали участь 126 дітей старшого дошкільного віку.

Показник: сформованість умінь взаємодії з оточуючими оцінювався за результатами педагогічних спостережень. Нами була використана методика «Спостереження за міжособистісними відносинами дітей дошкільного віку» (О. Смирнова, В. Холмогорова) та методика «Карта спостережень за проявами комунікативних здібностей у дошкільників» (А.Щетініна, М.Нікіфорова).

Під час спостереження за міжособистісними відносинами дітей фіксувалася увага на виявленні таких характеристик: ініціативність, чутливість до впливів однолітків, переважаючий емоційний фон.

Аналіз результатів спостереження показав, що 9,7% дошкільників виявили високий рівень сформованості умінь взаємодії з однолітками. Діти активні при встановленні взаємодії: вони і самі прагнуть залучити однолітків до своєї діяльності, і позитивно реагують на їх пропозиції стосовно спільної взаємодії. Переважаючий емоційний фон – позитивний. 53,7% дошкільників (достатній рівень) у взаємодії виявляють активність, проте узгоджувати свої дії з діями однолітків їм ще важко. Для цього необхідна допомога дорослого, який пояснює дії однолітків і, таким чином, допомагає їх оцінити. На пропозиції однолітків погратися разом відповідають не завжди: в залежності від ситуації і настрою. Переважаючий емоційний фон: позитивний або нейтрально–діловий.

31,7% дошкільників (елементарний рівень) активність при встановленні взаємодії виявляють рідко. При виконанні спільної роботи – кожен окремо виконує свою частину завдання. При взаємодії ці дошкільники переслідують власні інтереси, у разі неузгодження інтересів – компроміси не шукають і взаємодія припиняється. Бажання і інтереси однолітків усвідомлюють лише за допомогою дорослого, через це часто порушують ігри інших дітей. Переважаючий емоційний фон: позитивний або нейтрально–діловий. 4,9% дошкільників (нульовий рівень) майже не виявляють активність при взаємодії. При виникненні конфліктних ситуацій або при проявах вербальної та деструктивної агресії з боку інших – виявляють так само вербальну або деструктивну агресію. Переважаючий емоційний фон: позитивний, нейтрально–діловий, доволі часто спостерігався і негативний.

Під час проведення спостереження за проявами комунікативних здібностей у дошкільників фіксувалися більш розширені характеристики: сформованість комунікативних якостей особистості (емпатійність, доброзичливість, щирість і відкритість у спілкуванні, ініціативність, конфронтація), сформованість комунікативних дій та вмінь (організаційні уміння, перцептивні і оперативні). Оцінювалася частота цих проявів.

За результатами спостереження високого рівня прояву комунікативних здібностей у дошкільників не зафіксовано. Достатній рівень виявили 21,1% дітей. У цих на високому рівні сформовані такі комунікативні якості як емпатійність, доброзичливість, щирість, відкритість у спілкуванні, оперативні комунікативні уміння. На елементарному або достатньому рівні виявляються ініціативність у спілкуванні, а також організаційні і перцептивні комунікативні уміння. Дошкільники щирі у своїх висловлюваннях, у виявленні своїх почуттів. Вони не завжди розуміють емоційні стани однолітків, але, якщо правильно зрозуміли їх, то проявляють емоційний відгук на почуття і переживання партнера по спілкуванню, заражаються його почуттями; здатні висловити співчуття, співпереживання. Діти намагаються не допускати агресивних проявів у поведінці, прагнуть розв'язувати суперечливі ситуації конструктивно,

хоча їм поки що важко відстоювати безконфліктно свою позицію. У спілкуванні підтримують ініціативу іншого, але самі ініціативу виявляють епізодично.

Елементарний рівень прояву комунікативних здібностей продемонстрували 52,6% дітей. Вони виявили середні показники по сформованості таких комунікативних якостей як емпатійність, доброзичливість, щирість, відкритість у спілкуванні. Інші якості (ініціативність у спілкуванні, конфронтація), а також всі комунікативні уміння (організаційні, перцептивні і оперативні) сформовані на низькому рівні. Нульовий рівень продемонстрували 26,3% дошкільників. У них зафіксовано низькі показники сформованості комунікативних якостей і умінь, що пов'язано з несформованістю емоційної децентрації.

Нами також проведено спостереження, де фіксувалась **сформованість соціальних форм поведінки у дошкільників** (методика «Оцінка сформованості соціальних форм поведінки дитини (А.Щетініна, Л.Кірс)).

Високий рівень сформованості соціальних форм поведінки продемонстрували 14,3% дошкільників. Ці діти дотримуються соціальних норм і правил поведінки; вміють дружно, без конфліктів грати з іншими дітьми, спостерігається виявлення доброзичливості, співчуття, допомоги іншим. Вони намагаються самостійно вирішити конфлікти, при цьому максимально стримують свої негативні прояви; здатні узгоджувати свої інтереси з інтересами однолітків; прояви деструктивної поведінки майже не зустрічаються. Достатній рівень сформованості соціальних форм поведінки продемонстрували 28,5% дошкільників. У порівнянні з високим рівнем, у цих дошкільників дещо частіше зустрічаються прояви деструктивної поведінки, вербальної і фізичної агресії.

Елементарний рівень сформованості соціальних форм поведінки виявили 38,1% дошкільників. У них прояви соціальної поведінки дещо переважають над проявами асоціальної поведінки. Соціальна поведінка цих дошкільників ситуативна і залежить від багатьох чинників: від настрою, ступеня прихильності до однолітків, з якими взаємодіють, від присутності дорослих тощо. Якщо у процесі взаємодії не враховуються інтереси і бажання цих дітей і до того ж відсутній контроль дорослого, то вони не стримують власні негативні прояви, сваряться з однолітками, що супроводжується проявами вербальної і фізичної агресії. Як правило, такі прояви зафіксовані у дітей, які характеризуються спрямованістю на себе і виявили низький і елементарний рівні розуміння емоційних станів оточуючих. У дошкільників з нульовим рівнем сформованості соціальних форм поведінки (19,1%) асоціальні прояви переважають над соціальними формами поведінки. Якщо не враховується їх позиція, їх точка зору, вони виявляють фізичну і вербальну агресію (б'ються, ображають інших, штовхаються, обзиваються), часто сваряться, граючи з іншими дітьми; вони нездатні узгоджувати свої дії з діями інших, наполягають на своєму, оскільки не розуміють потреб однолітків.

За результатами спостережень простежується наступна закономірність. Якщо об'єднанню дітей (2–3 дитини) властивий високий і достатній рівень

позитивної спрямованості на однолітка, то їх спільна діяльність є успішною, вони здатні досягти запланованого результату. Якщо в групі є діти з нульовим або низьким рівнем спрямованості на однолітка, то часто взаємодія порушується через конфлікти і результат не досягається.

Показник: здатність до здійснення морального вибору (методика «Поділи іграшки»). Під час проведення методики дітям пропонували поділити 5 іграшок між собою і ще двома партнерами по грі. Вихователь при цьому не втручався у ситуацію, а спостерігав на відстані і фіксував результати.

Нездатність до морального вибору (нульовий рівень) продемонстрували 51,6% дошкільників. Діти три іграшки залишили собі і по одній роздали одноліткам. Тобто спостерігаються стійкі утилітарні дії на власну користь. Елементарний рівень виявили 17,7% дошкільників, а достатній рівень – 14,6 % дітей. Ці діти собі залишили 2 іграшки, а одноліткам роздали решту (одному – дві іграшки, а другому – одну). Дошкільники, які продемонстрували достатній рівень пізніше, в процесі гри, ділилися своїми іграшками з товаришами, а діти з елементарним рівнем – відмовлялися ділитися. Високий рівень здатності до морального вибору виявили 16,1% дошкільників. Вони поділили іграшки наступним чином: одну залишили собі, а по дві роздали одноліткам. Деякі з них вагалися, хотіли собі залишити дві іграшки, але врешті–решт віддавали одноліткам більшу частину іграшок. Необхідно відмітити, що у дошкільному віці моральні дії ще не являються стійкими, залежать від ситуації, від настрою дитини, від привабливості іграшок тощо. У цьому зв'язку необхідна подальша цілеспрямована робота педагогів і батьків для закріплення такої здатності.

Показник: здатність до розширення моральної норми. Для діагностики нами була використана методика «Здатність до розширення моральної норми, як показник морального розвитку, II етап» (О.Смирнова). Педагог діагностував, чи здатна дитина дотримуватись норми у нетипових ситуаціях (коли нагорода заслужена і віддавати її необов'язково).

Якщо на першому етапі методики норму щедрості виявили 62,7% дошкільників, то у нетипових обставинах ця норма не виконується 67,6% дошкільників (нульовий рівень). Діти, отримавши приз, не поділилися з однолітками, незважаючи на їх засмучений вигляд і прохання. Вони говорили: «Призи не віддаються» або швидко з'їдали цукерки. Решта дошкільників (32,4%) поділилися з друзями. Для більшості з них це рішення було нелегким: вони вагалися, запитували, чи можна ще загадки загадати, їм було незручно дивитися на сумних однолітків і слухати їх прохання поділитися, але все ж вони поділилися. З них лише 12,6% дошкільників одразу поділилися цукерками з товаришами. Проведена методика доводить, що більшість дошкільників ще не здатні застосовувати засвоєні норми поведінки у нетипових ситуаціях.

З метою визначення рівнів сформованості соціально–моральної активності особистості ми обрахували середнє арифметичне отриманих показників. **Нульовий рівень сформованості соціально–моральної активності** особистості виявили 33,9% дошкільників. Ці діти майже не виявляють активність при взаємодії, переслідують власні інтереси. Асоціальні

прояви переважають над соціальними формами поведінки: якщо не враховується їх позиція, діти виявляють фізичну і вербальну агресію, сваряться, граючи з іншими дітьми. Дошкільники нездатні узгоджувати свої дії з діями інших, наполягають на своєму, оскільки не розуміють потреб однолітків. Діти продемонстрували нездатність до морального вибору і розширення моральної норми.

Елементарний рівень сформованості соціально–моральної активності особистості виявили 30% дошкільників. Активність задля встановлення взаємодії виявляють рідко: навіть при виконанні спільної роботи – працюють окремо над своєю частиною завдання. При взаємодії ці дошкільники переслідують власні інтереси, у разі неузгодження інтересів – компроміси не шукають і взаємодія припиняється. У них прояви соціальної поведінки дещо переважають над проявами асоціальної поведінки. Соціальна поведінка цих дошкільників ситуативна і залежить від багатьох чинників: від настрою, ступеня прихильності до однолітків, від присутності дорослих тощо. Якщо у процесі взаємодії не враховуються їх бажання, то діти не стримують власні негативні прояви, сваряться з однолітками, що супроводжується проявами вербальної і фізичної агресії. Діти продемонстрували нездатність до розширення моральної норми.

Достатній рівень сформованості соціально–моральної активності особистості виявили 25,6% дошкільників. Діти виявляють активність для встановлення взаємодії, проте узгоджувати свої дії з діями однолітків їм ще важко. Для цього необхідна допомога дорослого, який пояснює дії однолітків і, таким чином, допомагає їх оцінити. Дошкільники здатні висловити співчуття, співпереживання співбесіднику, проте їм поки що важко відстоювати безконфліктно свою позицію, аргументувати її. Епізодично виявляють здатність до морального вибору у спільній діяльності (у грі). Здатність до розширення моральної норми виявляють також епізодично, після неодноразових впливів однолітків.

Високий рівень сформованості соціально–моральної активності особистості виявили 10,5% дошкільників. Діти проявляють активність при встановленні взаємодії, дотримуються соціальних норм і правил поведінки; виявляють доброзичливість, співчуття, бажання допомогти іншим. Вони здатні узгоджувати свої інтереси з інтересами однолітків; прояви деструктивної поведінки майже не зустрічаються. Демонструють здатність до морального вибору, хоча моральні дії ще не являються стійкими. Виявляють здатність до розширення моральної норми (тобто норма застосовується у різних ситуаціях).

Список використаних джерел:

1. Колесник Н. Є. Формування національної свідомості молодших школярів та дітей дошкільного віку у контексті ідей Івана Огієнка // Іван Огієнко у діалозі культур і духовності (Огієнківські читання у Чудодієвому): Збірник наукових праць / За ред. проф. П. Ю. Сауха. — Житомир: Вид-ЖДУ ім. І. Франка, 2010. — 318 с. — С. 225-234.

2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.–метод. посіб. / Наук. ред. О.Л.Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.

3. Максимова О.О. Змістова структура толерантності дітей старшого дошкільного віку / О.О.Максимова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 52 / Редкол.: В.І.Шахов та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. – С. 37 – 41.

4. Тернопільська В. І. Система виховання соціально–комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / В. І. Тернопільська; Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2009. – 46 с.